

Národní a evropská bezpečnost

Five Years After the Fall of the Berlin Wall. Paper Presented at the International Summer Course 1995 on National Security. Ed. by Werner Kaltefleiter, Ulrike Schumacher. Conflicts, Options, Strategies in a Threatened World. Vol. 1. Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1996, 250 stran, ISBN 3-631-30 407-2, US: ISBN 0-8204-3196-6.

Akce Mezinárodní letní kurz národní bezpečnosti (*International Summer Course on National Security*) z roku 1995 se soustředila na mezinárodněpolitickou situaci pět let po pádu berlínské zdi, tj. po události, jež symbolizovala konec poválečného období, charakterizovaného studenou válkou. Nová éra však nepřinesla trvalý mír, ale naopak vzplála řada konfliktů v bývalé Jugoslávii a na území bývalého Sovětského svazu. Vznikla proto potřeba nových bezpečnostních strategií. A právě problémy současné mezinárodní bezpečnosti se staly hlavní náplní zmíněného „mezinárodního kurzu“, na jehož základě vznikla i recenzovaná publikace *Five Years After the Fall of the Berlin Wall*.

Heinz Kozak ve svém příspěvku uveřejněném v této knize nastolil otázku *omezené války*. V nedávné době byl tento pojem používán v souvislosti s účastí jaderných mocností, zvláště USA a SSSR. Nicméně omezená válka znamenala v historii omezení buď účelové, nebo vlivem okolností. Autor analyzuje poslední vývoj v Evropě. Ukazuje, že po skončení studené války propukla na evropském kontinentě řada válek a násilných konfliktů. „Protože politické, sociální, kulturní a ekonomické aktivity mimo válečné zóny nejsou vůbec (nebo jen málo) dotčeny bojem a násilím, pozorovatelé pokládají tyto konflikty a války za limitované.“¹

Heinz Kozak si klade za úkol nejen zjistit, zda takové hodnocení je správné či nikoli, ale i charakterizovat pravidla a podmínky pro to, jak válce předejít, nebo ji alespoň udržet jako „omezenou“. V této souvislosti se zabývá definicí omezené války a konstatuje, že žádná definice vlastně nebyla univerzálně přijata. Srovnává příklady z dějin, sleduje omezení válečných prostředků jako významný rys, hledá základnu pro moderní teorii *omezené války*. Přitom dospívá k závěru, že v jaderné epoše všechny války musejí být omezené. Obecně pak shrnuje tři oblasti omezení – v cílech a zaměřeních, v prostředcích a v rozsahu. Snaží se rovněž klasifikovat revoluční a občanské války, zda jde o války omezené či totální. Upozorňuje na možnost změny charakteru konfliktu v jeho průběhu.

„Teorie omezené války vzbudila vlnu kritiky zvláště v Sovětském svazu, jenž označoval »omezené války« za nespravedlivé a skrývající možnost přerůst ve válku světovou... Další významná kritika vzešla od západních analytiků, kteří tvrdili, že by strategie omezených válek mohla ohrozit strategii odstrašování sledovanou oběma velmocemi... a vést ke vzrůstu pravděpodobnosti válečných střetů.“²

Heinz Kozak dále rozlišuje války vedené uvnitř státu a mezi státy, války regionální či světové. V souvislosti s problematikou *omezené války* se zamýšlí nad dvěma zásadními otázkami:

- a) Jak by konflikt mohl být vyřešen?
- b) Jak by mohl být omezen dopad a vliv konfliktu při jeho řešení?

V další stati recenzované knihy analyzuje Colin S. Gray geopolitické vlivy na mezinárodní vztahy, působení fyzikálních a situačních podmínek na politické faktory i na mezinárodní bezpečnost. Vykládá pojem geopolitika, uvádí příklady z historie, studuje zájmy pozemních a námořních mocností i jejich možnosti při prosazování cílů nadvlády. Obhajuje význam geopolitiky i v době technologického a komunikačního rozmachu. Ukazuje rovněž souvislosti s otázkami ekonomického a politického vývoje ve světě. „Geopolitická teorie

není vůbec nepřátelská myšlenka, že bezpečnostní otázky a konflikty často berou podobu forem ekonomických a finančních, spíše než politických a vojenských.³

Kromě toho se tento autor ještě zabývá šířením zbraní, ohrožováním mezinárodní bezpečnosti a kontrolou zbrojení ve „druhém jaderném věku“, který časově řadí za rok 1990 a odlišuje od období 1945–1989, charakterizovaného napětím mezi Sovětským svazem a USA a označovaného jako „první jaderný věk“. Sleduje tehdejší vztah mezi jaderným odzbrojováním a mezinárodní bezpečností, jakož i závislost na politických motivech. Rozebírá některé klamy spojené s jaderným odzbrojením (např. možnost zastavení šíření jaderných zbraní). „Mnoho lidí, kteří nepochopili hlavní problém kontroly strategických zbraní během studené války, sklouzává ke klamným teoriím o šíření jaderných zbraní... Předmět je odlišný, ale mnozí autoři se drží stejných intelektuálních chyb.“⁴

Pokud se týká „druhého jaderného věku“, C. S. Gray upozorňuje na některé nové skutečnosti. Např. po roce 1990 zůstal ve světové politice jen jeden velmocenský pól a neexistoval dominantní vztah. Přitom existují státy vlastníci jaderné zbraně i ty, jež si dělají ambice je vlastnit. Současně byly oslabeny nástroje kolektivní bezpečnosti, kontroly zbraní i mezinárodních bezpečnostních organizací. Šíření jaderných zbraní však stále pokračuje a v budoucnu není vyloučené ani jejich použití.

Mohammad Akbar ve své stati reaguje na článek profesora Samuela P. Huntingtona *Střet civilizací (The Clash of Civilizations)*, publikovaný v létě roku 1993 ve *Foreign Affairs*. Podle názoru profesora Huntingtona základním zdrojem konfliktů ve světě nebudou primárně ideologické nebo primárně ekonomické příčiny, ale budou dominovat kulturní konflikty. Bitevními liniemi se tak v budoucnu stanou hranice mezi civilizacemi. Definuje civilizaci jako „kulturní jednotku“. Uvádí „důvody, kvůli nimž se civilizace střetnou: rozdílnost dějin, jazyka, kultury, tradice, náboženství, vzrůstající interakce mezi lidmi z různých civilizací, procesy hospodářské modernizace a sociálních změn, které všude po světě zbavují lidi dlouhodobé místní identity a oslabují též národní stát jako zdroj identity. Tyto mezery vyplňuje např. náboženství, často v podobě hnutí označovaných jako fundamentalistická. Západní civilizace se střetává s ostatními. Charakteristické rysy a rozdíly v oblasti kultury se méně pozměňují, a proto jsou i méně schopné kompromisu než v politické a ekonomické oblasti. Vzdělává hospodářský regionalismus.“⁵

Mohammad Akbar se pak věnuje analýze Huntingtonovy eseje z hlediska koncepce a operacionalizace. Ve vztahu k otázkám koncepce poukazuje na terminologické rozpory mezi školami zabývajícími se mezinárodní problematikou (např. při charakteristice role národního státu), na Huntingtonovo rozdělení mezinárodní politiky do tří fází, kdy v první z nich bojovali monarchové každý s každým, ve druhé (od roku 1793) nastoupily války národní a ve třetí působily konflikty ideologií. Huntington vysvětluje pojem *identita a různé úrovně identity*. Mohammad Akbar rozebírá Huntingtonovu klasifikaci současných civilizací a upozorňuje na některé nezodpovězené otázky.

Pokud se týká aspektů operacionalizace, Mohammad Akbar si všímá, jakým způsobem S. P. Huntington vysvětlil souvislosti mezi zastarávajícím řádem mezinárodních vztahů v období přeměn po skončení studené války a s tím spojenou nejistotou vedoucí k možnostem velkých střetů mezi civilizacemi. Všímá si např. vztahů mezi USA a Čínou a upozorňuje na zjednodušení v Huntingtonově pohledu. Každý konflikt podél hranic mezi civilizacemi vykládá Huntington na základě nesmiřitelné povahy dvou civilizací, avšak většina konfliktů uvnitř civilizace vyznívá proti jeho teorii. „V kontextu s tzv. rozpolcenými zeměmi je jako příklad uváděno Turecko. Diskutuje se o tom, že Turci – částečně odcizení v muslimském světě a ne zcela přijati v Evropě – mohou sledovat pantureckou roli. Současná politika a události to však nepodporují. Jedním z nejdůležitějších pilířů turecké zahraniční politiky je totiž stále základní Atatürkovo rozhodnutí – ztotožnit svou zemi primárně s Evropou.“⁶

Mezinárodní politiku ovlivňují hospodářské zájmy národů. Spolupráce i konflikty vycházející z hospodářských a politických zájmů jsou v současnosti společně většině národů

světa. Modernizace mění lidi i společnosti. Přitom svět zůstává rozdělen politickými a geografickými hranicemi. Kulturní rozdíly nejsou kritické. Je zde samozřejmě kulturní, historický a civilizační vliv, ale ten není určujícím faktorem.

William R. Van Cleave věnuje ve své stati pozornost budoucí úloze jaderných zbraní. Ve srovnání s konvenčními zbraněmi je jim přisuzována větší destruktivita. Autor upozorňuje na to, že nelze opomíjet důležité politické a strategické úvahy, zda jaderné zbraně pomáhají zajišťovat stabilitu, bezpečnost a mír, nebo zda podporují uchvatitelské ambice vůči sousedům. Sleduje politické záměry i veřejné mínění. Charakterizuje různé typy jaderných zbraní a klade si i otázku, co je jaderná válka, jaké může mít formy a průběh, jakou mají jaderné zbraně odstrašující sílu. „Většina vlád a politiků majících odpovědnost za jaderné zbraně dospěla k závěru, že strategie a strategické myšlení zaujímají podstatné místo při rozhodování o jaderných zbraních, jaderném odstrašování a možnostech jaderné války.“⁷

Konkrétně se pak tento autor zabývá postavením jaderných zbraní v americké a sovětské (později ruské) strategii a typy odstrašování v průběhu historického vývoje. Charakterizuje „druhý jaderný věk“, jaderné odzbrojování a s ním související mezinárodní smlouvy i možnosti kontroly odzbrojení. Většinou nás seznamuje s americkými či ruskými vojenskými doktrínami. Méně je známo o jaderné politice, plánech a vojenské doktríně Číny. Postupně autor přechází k dalším jaderným mocnostem i k „řádoby“ jaderným mocnostem a k otázce pravděpodobnosti použití jaderných zbraní v budoucnu. „Vývoj nových jaderných zbraní může zvyšovat pravděpodobnost jejich použití jak pro agresivní, tak i pro obranné účely, není vyloučen ani jaderný terorismus.“⁸

Bassam Tibi se ve své stati soustředil na otázky bezpečnosti na Blízkém východě v období po skončení studené války, na otázky náboženského fundamentalismu a na posun k nestátní úrovni konfliktů. Analyzuje různé pojmy konfliktů uvnitř i mezi státy. V souvislosti s bezpečností na Blízkém východě upozorňuje na nedostatečnost dosavadních mezinárodně-politických přístupů a mezinárodněpolitických vzorců konfliktu. Za poslední mezistátní válku označuje válku v Perském zálivu, která však neznamenala konec násilí v oblasti, protože zde vzrostl počet násilných akcí. Autor též poukazuje na odlišné chápání války a míru v islámských a západních zemích, na západní hodnocení nebezpečí islámského fundamentalismu i na islámské postoje. Přitom zdůrazňuje význam správného chápání fundamentalismu v bezpečnostní terminologii.

„Ve slovu islám nalézáme rozmanitost velmi odlišných kultur. Přes své rozdíly vycházejí tyto kultury ze základních principů a mají podobný náhled na svět... V islámu můžeme pozorovat simultánnost kulturní odlišnosti a civilizační jednoty. Z hlediska analýzy mezinárodních vztahů a kultury je možné na fundamentalismus nahlížet jako na globální fenomén... Fundamentalismus je výzvou a hrozbou pro světský národní stát a je ideologií nové studené války...“⁹ Autor tak vysvětluje fundamentalismus z mnoha hledisek i jeho revoltu vůči Západu. Podrobně vykládá nejen politické pozadí, ale též historický vývoj na Blízkém východě a historicko-politické souvislosti.

V návaznosti na tuto tematiku se *Arnold Hottinger* ve své stati zaměřil na problematiku islámu v Alžírsku. Analyzuje historický a politický vývoj i ekonomické faktory. Všimá si specifického postavení Alžírsko mezi africkými a arabskými státy. Podrobně rozebírá vnitropolitické dění v Alžírsku v posledních letech, roli demokracie, vliv opozice a islámských aktivistů. „Muslimští vůdci přesvědčovali, že všechno zlo ve státě a společnosti zavinila skutečnost, že alžírská společnost a její politické vedení je cizácké, nikoli opravdu muslimské.“¹⁰ Postupně se připravovali na ozbrojený střet. V roce 1992 začaly ozbrojené boje islamistických skupin s režimem. Zprávy o občanské válce jsou značně kusé, nejvíce trpělo civilní obyvatelstvo. Začalo se uvažovat o tom, zda je možné vyřešit konflikt vojenskými prostředky.

V dalším příspěvku *Chris Maritz* seznamuje čtenáře s bezpečnostní problematikou v Jižní Africe. Charakterizuje hlavní znaky současných konfliktů, vliv dědictví koloniální éry, procesy politické transformace apod.

Vzhledem ke konkrétním otázkám vývoje v Jižní Africe předkládá řadu teoretických úvah, týkajících se nejzávažnějších vnitropolitických a ekonomických aspektů. Zároveň sleduje důsledky sociální mobilizace i povahu hybných činitelů usilujících o politickou změnu. Reaguje rovněž na Huntingtonovu teorii konfliktů jako konfliktů primárně kulturních a mezicivilizačních. Přitom hodnotí úlohu národního státu. Zdá se mu, že *normalita* Jižní Afriky skýtá nejistou budoucnost. Povaha faktorů přispívajících k ohrožování bezpečnosti je primárně interní.

Chris Maritz názorně ukazuje a dokumentuje rovněž vnitropolitické podmínky v Jižní Africe. Charakterizuje hospodářství, životní prostředí, sociální problematiku, otázky migrace, šíření drog a zbraní, otázku národní jednoty, demografickou situaci a etnické otázky. Přibližuje hlavní politické směry a tendence.

*„Spolupůsobením vnitropolitických i mezinárodněpolitických faktorů se politický profil Jižní Afriky po roce 1990 dramaticky změnil... Válka byla nahrazena jednáním, skončila izolace Jižní Afriky... Země se stala těž členem Společnosti pro jihoafrický rozvoj (SADC). Regionální spolupráce nahradila politickovojenskou konfrontaci... Ale nový start není snadný.“*¹¹ Zůstává mnoho problémů spojených s regionem jako takovým, s možnostmi řešení bezpečnostních problémů, jakož i otázek sociálních a hospodářského rozvoje. Když se včas nepodaří tyto problémy zvládnout, mohly by vést k chaosu a k ohrožení bezpečnosti v regionu.

Iain Elliot si ve své stati zvolil ke zkoumání jinou část světa – Rusko a Arménii. Hodně cestoval po bývalém Sovětském svazu a diskutoval s novináři i s politiky. Pozorně sledoval průběh voleb v Arménii a srovnával je s volbami v Rusku. Zkoumal vztah mezi demokratickými svobodami a hospodářským rozvojem.

Iain Elliot podrobně analyzoval ruské volby v roce 1995, charakter jednotlivých politických stran, příčiny značné podpory komunistické strany a poté pokračoval analýzou arménských voleb. V této souvislosti stručně seznamuje čtenáře též s dějinami Arménie po roce 1917, s vývojem tamější hospodářské a vnitropolitické situace i s vládou. Poté charakterizuje parlamentní volby v roce 1995 a srovnává je s volbami v Rusku. *„Ruské volby zdaleka nebyly dokonalé, ale spravedlivěji realizované než volby arménské... Demokratické Rusko by mělo dát Rusům, co chtějí – mír a prosperitu.“*¹² Tyto cíle se objevily i v programech nejrůznějších politických stran, ale jen budoucnost ukáže, kdo a jak k nim dospěje.

Boguslawa Bednarczyková zase vysvětluje proces transformace v nových demokraciích ve střední a východní Evropě, a to v politické, sociální i hospodářské oblasti. Ukazuje význam mezinárodněpolitických změn po roce 1989, tj. po zhroucení komunismu ve střední a východní Evropě. Charakterizuje je jako novou éru ve světové politice, kdy se začaly zpracovávat nové bezpečnostní koncepce. Při posuzování bipolarity a multipolarity autorka vysvětluje, jak asi se v Evropě bude prosazovat multipolarita. Speciálně se zaměřuje na země střední a východní Evropy, na perspektivy jejich budoucího rozvoje. Srovnává hospodářskou i politickou situaci v těchto zemích a sleduje ty prvky společenského života, jež by měla obsahovat nová demokratická společnost – *„demokratický systém politických stran, včetně otevřených diskuzí i mimo parlament a oficiální instituce“*.¹³ Postupně charakterizuje hlavní oblasti sociálních konfliktů ve střední a východní Evropě, vyplývajících z transformace ekonomiky, spojených s kolapsem RVHP a přinášejících pokles životní úrovně, nezaměstnanost a obecné pocity frustrace. V této době došlo též k ostré diferenciaci hospodářských zájmů.

Dalším zdrojem konfliktů se stalo střetávání etnik (např. v bývalém Sovětském svazu a v bývalé Jugoslávii). Příkladem pokojného rozchodu dvou národů se stalo vytvoření samostatné České republiky a Slovenské republiky. Maďarsko a Polsko jsou etnicky relativně homogenní, ale projevují se zde silné nacionalistické tendence, včetně antisemitismu. Značnou pozornost věnuje autorka specifické situaci Polska (např. úloze katolické církve).

Při výkladu příčin kolapsu komunistických režimů vyzdvihuje autorka roli neuspokojení ekonomických požadavků širokých mas obyvatelstva. Hledá a ukazuje možnosti, jak upevn-

nit dosud křehké demokracie a jak podpořit celoevropskou stabilitu a prosperitu. Zároveň si všímá úkolů Evropské unie, Severoatlantické aliance a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

Na závěr publikace *Klaus-Peter Klaiber* hodnotí úlohu Německa a Evropy jako celku v bezpečnostní politice měnícího se světa. V historickém pohledu začíná u vytvoření Severoatlantické aliance a začlenění Německa do západního bezpečnostního systému. Po dramatických změnách souvisejících se skončením studené války a rozdělení bipolárního světa analyzuje některé dezintegrační tendence. „*Zatímco se trhy zboží i služeb globalizují, roste počet nezávislých zemí, národních trhů a měn... Na jedné straně se prosazuje nadnárodní integrace, na druhé straně sílí národní a etnické zájmy.*“¹⁴

Zvláštní pozornost věnuje tento autor bezpečnostní situaci Německa, jeho působení v bezpečnostních organizacích (např. v NATO), a to především v době po znovusjednocení země. Přitom ukazuje hlavní úkoly německé vnitřní i zahraniční politiky, jeho úsilí o upevnování dobrých vztahů se sousedními zeměmi, o spolupráci s NATO při zabezpečování míru a lidských práv v Evropě, jakož i jeho snahu zvládat nové politické, hospodářské i sociální problémy, završit též hospodářské sjednocení Německa, být oporou OSN, omezovat nebezpečné konfrontace mezi státy, lidmi, kulturami i národy a všemožně podporovat evropskou integraci v rámci Evropské unie.

Publikace *Five Years After the Fall of the Berlin Wall* je dobrým základem pro diskuzi o současných bezpečnostních otázkách v Evropě i ve světě, pro zmapování hlavních bezpečnostních problémů a ukazuje i možné perspektivy dalšího vývoje bezpečnosti v uvedených oblastech.

Ivona Řezanková

¹ Five Years After the Fall of the Berlin Wall. Paper Presented at the International Summer Course 1995 on National Security. Ed. by Werner Kaltefleiter, Ulrike Schumacher. Conflicts, Options, Strategies in a Threatened World. Vol. 1. Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1996, s. 23.

² Tamtéž, s. 34 a 35.

³ Tamtéž, s. 61.

⁴ Tamtéž, s. 82.

⁵ Tamtéž, s. 100 a 101.

⁶ Tamtéž, s. 107.

⁷ Tamtéž, s. 118.

⁸ Tamtéž, s. 133.

⁹ Tamtéž, s. 141.

¹⁰ Tamtéž, s. 154.

¹¹ Tamtéž, s. 186.

¹² Tamtéž, s. 206 a 207.

¹³ Tamtéž, s. 213.

¹⁴ Tamtéž, s. 236.